

Norsk fiskerihistorie

| NILS KOLLE (HOVEDRED.), ASLAK KRISTIANSEN (BILLEDRED.): *Norges fiskeri- og kysthistorie*, I-V, Fagbokforlaget, Bergen 2014; ALF RAGNAR NIELSEN, HEIN B. BJERCK, ALAN HUTCHINSON, NILS KOLLE & MARION FJELDE LARSEN: *Fangstmenn, fiskerbønder og værfolk. Fram til 1720*, 589 s.; ATLE DØSSLAND, ARNLJOT LØSETH & ÅSA ELSTAD: *Ekspansjon i eksportfiskeria 1720-1880*, 613 s.; BJØRN-PETTER FINSTAD, EDGAR HOVLAND, DAG HUNDSTAD, ANDERS HAALAND, KARL EGIL JOHANSEN, NILS KOLLE & ÅRSTEIN SVIHUS: *En næring i omforming 1880-1970*, 668 s.; PÅL CHRISTENSEN, BJØRG EVJEN, BJØRN-PETTER FINSTAD, GUNNAR GRYTÅS, PETTER HOLM & KETILL ZACHARIASSEN: *Havet, fisket og oljen 1970-2014*, 503 s.; EDGAR HOVLAND, DAG MØLLER, ANDERS HAALAND, NILS KOLLE, BJØRN HERSOUG & GUNNAR NÆVDAL: *Over den leiken ville han rå. Norsk havbruksnærings historie*, 467 s., samlet pris for bd. I-V: NOK 1.990.

Fem bind på ikke mindre end 11 kg tilsammen giver omsider norsk fiskeri den fyldige behandling, som erhvervets historiske betydning berettiger. Det er en på alle måder monumental indsats. Værket er skrevet af 20 mænd og tre kvinder, der er historikere, arkæologer, biologer og andre forskere fra flere universiteter i samarbejde med Fiskeri- og kystdepartementet, Norges Fiskerlag og Kontaktrådet for fiskeri- og kystmuseer. Hovedredaktør er Nils Kolle fra Universitetet i Bergen. Projektet begyndte i 2009, og den totale omkostning var på 27 millioner kroner – inklusive fire ph.d.-stipendier – hvoraf godt en tredjedel kom fra offentlige kasser, mens resten var private midler. Det er på alle måder en imponerende indsats, som er bragt i mål på kun fem år. Resultatet vidner om en forbilledlig kollegial indsats og en fremragende projektledelse.

Der er behov for, at et værk som dette giver et klart bud på spørgsmåle som: Hvad betød fiskeriet for Norges økonomiske vækst? For Norges modernisering? Hvad var statens rolle? Hvilken betydning havde handelskapitalen? Var erhvervet præget af innovation indefra eller udefra? Hvad var årsagerne til og konsekvenserne af omstillingerne på eksportmarkederne? Hvordan oplevede fiskerfamilierne udviklingen? Vi får gode svar, og af den grund fortjener værket udenlandsk opmærksomhed. Værket vil blive standard for norsk fiskerihistorie i mange år frem. Bindene samler den imponerende mængde af fortrinsvis lokale undersøgelser af norsk fiskeri til en uhyre nyttig samlet oversigt. Lange stræk former sig som sammenfatning af den ene og den anden lokale undersøgelse. Sammenfatningerne er omhyggelige og pålidelige med noter, der gør alt efterprøveligt. Hvert enkelt afsnit er skrevet i

et letlæst og klart sprog. Alligevel fandt jeg som en ellers særdeles motiveret læser det til tider vanskeligt at fastholde interessen. Problemet er nok de lange deskriptive kapitler. Forfatterne er gode til at identificere de store skillelinjer i tolkningerne, men er ofte tilbageholdende med at argumentere ud over den eksisterende litteratur. I det følgende vil jeg derfor søge at fremdrage nogle sammenhænge, som ellers let kan gå tabt, hvis man kun søger værket for et opslag.

Norges 3.000 km lange skærgårdsfyldte kyst har dannet ramme om en intens udnyttelse af havets ressourcer gennem de sidste 10.000 år, siden isen trak sig tilbage. Bevaringsforholdene gør desværre, at de ældste tider er kummerligt belyste. I modsætning til i Danmark, hvor de ældste bopladser kan findes under vand, hvilket har givet formidable bevaringsforhold for organisk materiale, skal Nordnorges ældste fiskepladser findes 70-80 m over nutidens kystlinje, hvor ofte kun stenredskaber vidner om fortidens aktivitet. Fantasien sættes i spil, når man betænker, at der var fiskere på Vega i Nordland, som i dag er omgivet af holme og skær, men dengang lå 20 km fra fastlandet – en strækning over åbent hav, de altså måtte og kunne krydse i båd. På denne klippeø godt 300 km nord for Trondheim har arkæologer fundet fjorten stenalderlokaliteter, dateret til ca. 7500 f.Kr. En enkelt plads er udgravet og opviste 20 hustomter og mere end 20.000 identificerede redskabsdele. Alt i alt er fiskeriets forhistorie dog tilsyneladende endnu dårligt belyst. En iøjnefaldende mangel er større naturvidenskabelige undersøgelser til at belyse fortiden. I andre europæiske lande er der gjort store fremskridt, f.eks. med strontium isotop-analyser til at belyse kostsammensætningen, ligesom der er gjort store fremskridt i fiskebensarkæologi.

Historikerne har til gengæld mere frugtbart materiale at øse af, og skildringen af middelalder og nyere tid 1100-1700 i bind I er efter min mening blandt det mest læseværdige. Her bliver der fremdraget et rigt materiale, som belyses med væsentlige problemstillinger af betydelig interesse for udenlandske historikere.

Alf Ragnar Nielssen argumenterer for, at det i første række var den store byfremvækst i Vesteuropa fra 1000-tallet, som skabte efterspørgsel efter skreien – den store torsk fra Lofoten. Den egnede sig godt til at tørre, og allerede i 1100-tallet var bergensiske købmænd aktive i opkøb og transport af fangsterne. Omkring 1300 var Bergen Nordens største bysamfund med omkring 7.000 indbyggere, en førerposition, som den bevarede ind i 1500-tallet. Den norske konges handelsaftale med Lübeck i 1250 om levering af korn blev afgørende for, at flere fiskere kunne vove at vie sig fuldt ud til fiskeriet. Fiskeriet blev allerede i 1200-tallet udvidet nordpå langs Troms og Finnmarkskysten og gav anledning til stridigheder med samer og karelere. Fiskeriets storpoliti-

ske betydning understreges af, at det i senmiddelalderen kom til gentagne sammenstød med Novgorod-riget om adgangen til kysten. Det er afgjort en fortjeneste ved denne skildring, at den åbner blikket for de storpolitiske forhold i det høje nord. Derimod er behandlingen af forholdet til hanseaterne ganske stedmoderlig. I senmiddelalderen begyndte englænderne eget torskefiskeri ved Island, og bergenshandelen blev dermed helt afhængig af tyske købmænd i Hanseforbundet. De tyske købmænds tilstedeværelse kunne nok have fortjent en mere indgående behandling, ikke mindst konsekvenserne af den tætte forbindelse mellem det norske fiskeri og eksportmulighederne. Vi er her ved kernen i et af de store stridsspørgsmål ikke blot i norsk, men europæisk middelalderhistorie: Hvor stor betydning skal vi tillægge kommercialiseringen af den økonomiske aktivitet? I Norge har Arnved Nedkvitne i sin store afhandling („*Mens Bønderne seilte og Jægterne for*“: *Nordnorsk og vestnorsk kystøkonomi 1500-1730*. Universitetsforlaget, Oslo 1988) slået til lyd for, at tørfiskehandelen allerede nåede samme betydning omkring 1300, som den påviseligt havde for samfundets økonomi omkring 1650. Herimod har Kåre Lunden hævdet, at fiskeri i salgsøjemed kun havde ringe betydning. Problemet er helt centralt for vores forståelse af middelalderens økonomi, og det er derfor frustrerende, at Nielsen ikke diskuterer konsekvenserne af de to positioner. Han er dog helt klart på linje med Nedkvitne, som det fremgår senere (bd. I s. 380).

Tiendepengeskatten fra 1520 giver for første gang et overblik over fiskeværerne – de småbyer, hvorfra der blev drevet fiskeri med salg for øje. Nielsen beregner, at fiskeværerne udgjorde omkring 5.000 mennesker eller 2,5 % af landets befolkning. Dertil kom så et langt større antal, som drev „kystnæringer“, dvs. blandet fiskeri, jordbrug, indsamling og fangst. Fiskeriets betydning uden for den decideret kommercielle sektor fremgår af indtægterne for ærkesædet i Nidaros (Trondheim), som viser, at en tredjedel af al indtægt kom fra kystdistrikterne. Det gode fiskeri tiltrak også mange udlændinge, så Nordnorge i slutningen af 1500-tallet fik tilskud af tyske, danske, hollandske og skotske indvandrere. Det er bemærkelsesværdigt, at Vest- og Nordnorge i tiden omkring 1520 fremstår som en undtagelse fra det, som blev beskrevet af Det Nordiske Ødegårdsprojekt som „senmiddelalderens bopsettingsminimum“.

Tiden efter 1600 skildres af Alan Hutchinson som en langvarig nedgangsperiode. Samtidig med at prisforholdet mellem fisk og korn på det europæiske marked forskubbete sig til ugunst for fiskerne, faldt fangsterne tilsyneladende. Samtidige opgørelser synes at vise, at fangsten pr. båd i sæsonen faldt til en tredjedel mellem 1591 og 1665, og at den samlede eksport af såvel tør som salt fisk faldt. Fisker-

ne blev fanget i en klemme mellem prisfald og klimaforværring, som kun blev værre igennem 1600-tallet. Flere fiskevær i Finnmark blev helt forladt i årtierne mellem 1620 og 1650, og antallet af skatteydere faldt drastisk. Denne udvikling ramte ikke kun Norge, men alle fiskere omkring Nordatlanten, og Hutchinson giver et godt internationalt overblik, samtidig med at han identificerer de mulige sociale, økonomiske og økologiske sammenhænge. Her er der potentiale for fremtidig forskning. Hvad var de præcise årsagsforhold: Var det ændringer i den europæiske efterspørgsel på kød versus fisk omkring 1600, som var den væsentligste årsag, var det øgede landinger fra Newfoundland, som skabte overudbud på markedet, eller var den lille istid den vigtigste årsag? Her udgør denne norske fiskerihistorie nu et godt udgangspunkt for en sammenlignende forskningsindsats. Hutchinson peger selv på en mulig dobbeltforklaring: Dels blev fiskerne ramt af en langvarig ugunstig prisudvikling, dels blev de ramt af ekstraordinært dårlige vejrforhold først i 1590'erne og igen i 1690'erne. Klimaforholdene ramte ikke kun fangstforholdene, hvor fisken antages at have flyttet sig fra traditionelle fangstpladser, men også landbruget.

Tilsammen gav disse elendigheder grundlaget for øgede regionale forskelle. Fiskerne i Nordland og Finnmark svarede ikke igen med et intensiveret fiskeri, men søgte at overleve ved kombinationsnæring og øget fokus på selvforsyning. Den kommerialisering og arbejdsdeling, som fiskeriet gennem flere århundreder havde muliggjort, blev afløst af et mere forarmet samfund med nogle ganske få lokale „næsekonger“ i toppen, der fortsat opretholdt eksporten gennem Bergen. På Vestlandet klarede man sig derimod bedre. Silden kunne fiskes i store mængder i første halvdel af 1600-tallet, og siden fulgte en øget kommerialisering i kølvandet på fremvæksten af en ny indenlandsk købmandsstand til erstatning for de tyske købmænd, der helt mistede deres privilegier i tiden efter 1700. Vestlandet blev præget af diversificering på basis af torsk og sild blandet med helt nye fiskerier på makrel og hummer til især hollandsk eksport. Samtidig tog Vestlandets fiskere langliner i brug til erstatning for håndsnøre til torskefiskeriet. Denne teknologi var ganske vist allerede introduceret i nord tidligere, men fik ikke noget gennemslag dér. Hvordan kan denne regionale forskellighed forklares? Historikere har forsøgt sig med at henvise til mentale forskelle mellem landsdelene, men Hutchinson foretrækker en eksportledet forklaring. Det var udenlandske handelsmænd og kapital, som drev Vestlandet frem, mens Nordnorge blev ladet tilbage. Fiskeribondefamilierne i nord undgik nogenlunde sult ved at kombinere jordbrug med småfiskeri, men i takt med, at jordbruget svigtede under klimaforværringen, led nordlænderne mere end nogen andre.

Igennem 1700-tallet led de norske fiskerier af de samme strukturproblemer som igennem 1600-tallet. Bind II har dog et langt rigere kildemateriale at øse af, og vi kan derfor komme tættere på problemer som fiskens betydning for fødevareforsyningen i indlandet. Det er klart af betydning for vores forståelse af kommercialiseringsgraden også i ældre tid, at 1700-tallets kostholdsbeskrivelser dokumenterer, at den indenlandske efterspørgsel var stabil og selv i tider med godt fiskeri udgjorde omtrent halvdelen af de samlede fangster. En almindelig sunnmørsk bondehusstand hentede således omkring 20 % af det daglige kaloriebehov fra fisk, eller lige så meget som de fik fra husdyrholdet. Vi kan også følge pris- og markedsudsving i detaljer og region for region. Det fører desværre fremstillingen til unødigt repetition og til en detaljeringsgrad, der i nogen grad svækker overblikket. Når en enkelt region eller by oplevede en fremgang i et enkelt tiår som i 1730'erne, fører det til en overskrift som „Auka jektefart i gylne fisketider“, som giver et noget forvredet indtryk. Det var reelt først i de sidste tiår, at der kom et langvarigt stabilt opsving for fiskerierne. Særlig i Nordnorge var depressionen langvarig, og Atle Døssland finder en væsentlig årsag til den manglende vækst i det danske monopol på finnmarkshandelen og lægger et særlig ansvar på, hvad han kalder „fordomsfulle embedsmenn“. „Dansk kolonimakt [...] låste befolkningen fast i ei avmechtig tiltaksløyse.“ Imidlertid er denne hypotese ikke synderlig argumenteret – og den diskuteres slet ikke godt nok i forhold til de sidste 20 års dansk-norske og internationale vurdering af den tidlig-moderne stat. Hvad var forskellen på en uduelig embedsstand i 1700-tallet og det „norske system“ med en elitær embedsstand uden noget „samkvem med fiskerbondebefolkninga“ (s. 519)? Man kunne have ønsket en diskussion af embedsmandstandens og borgerskabets duelighed før og efter 1814, men desværre bidrager bindet ikke med ny indsigt, men hævder blot, at „dansk kolonimakt [...] øydelagde eit kvart initiativ hos innbyggjarana“ med konsekvenser helt op i det 20. århundrede (s. 548). Min kritik retter sig ikke mod hypoteserne i sig selv, men mod at de fremsættes uden den samme kritiske sans, som ellers gælder. Tiden op mod 1800 var præget af fremgang, som skildres udmærket, men den noget rodede fremstillingsform gør det vanskeligt at udskille drivkræfterne.

Arnlfjot Løseth, som behandler tiden fra 1815 til 1880, har den fordel at skrive med afsæt i det herkuliske forskningsarbejde, som blev publiceret i form af Trygve Solhaugs doktorarbejde: *De norske fiskeriers historie, 1815-1880*, I-II (Universitetsforlaget, Bergen 1976). Fiskeriet oplevede overalt i Nordeuropa i denne periode en vældig fremgang og ikke mindst i Norge. Fravær af krig på havet, befolkningsvækst og li-

beralisering af handelen skabte grundlag for en uafbrudt vækst, som næsten kun var begrænset af fiskeforekomster og teknologisk innovation. Solhaug beregnede, at mellem hver femte og hver sjette mand i arbejdsdygtig alder deltog i fiskeriet i 1860'erne, og dertil kom de, som havde afledt arbejde. Med andre ord udgjorde fiskerne ca. 5 % af hele befolkningen fra spæd til olding. Løseth anfører til sammenligning, at fiskerne kun omfattede omkring 2 promille i Frankrig, Spanien og Italien eller en halv procent i Storbritannien og Portugal. Eksportandelen steg også hurtigt. Endnu i 1815 udgjorde indenlandsk forbrug omkring halvdelen af produktionen, men ti år senere var eksporten gået i vejret, og det indenlandske forbrug udgjorde kun omkring en tredjedel og i 1880 kun omkring en femtedel.

Et væsentligt problem i canadisk forskning, som kunne have været relevant at sammenligne med, er kapitalens rolle for kystfiskerne. Det er vanskeligt at vurdere aflønnings- eller gældssystemets udvikling hen over 1700-1800-tallet, når der ikke gennemføres en systematisk sammenligning baseret på kvantitative vurderinger. Titlen på kapitel 8 lægger op til, at fiskerens gæld til købmanden var afgørende, men kun to retssager drejede sig om gæld til købmænd, mens 40 var gæld til godsejere. Her spørger man sig selv, om ikke empirien modsiger tesen. Flere steder både i 1700- og 1800-tallets kapitler omtales gælden, uden at det bliver helt klart, om systemet i grunden skabte kredit, eller om det var rå udbytning.

En anden central problemstilling er fremgangen for klipfisken i 1820'erne og 1830'erne. Hvad var årsagen til denne vækst? Det diskuteres ikke i kapitel 14, der beskriver, at spanierne pludselig kom i større tal fra 1838. I kapitel 16 nævnes, at den norske klipfisk var af dårligere kvalitet end den nordatlantiske, så hvordan skal man forstå væksten? Senere omtales, at saltet faldt i pris i 1820'erne. Var det mon den egentlige årsag til fremgangen?

Det norske Storting erkendte fra starten i 1815, at fiskeriet var „en af Statens vigtigste Næringskilder (og) næst Agerdyrkning maaske den vigtigste“. Ved siden af de fordele, Norge umiddelbart kunne drage af den stigende internationale efterspørgsel, satte staten derfor ind på at fremme frihandel, fjerne privilegier og begrænsninger på land og til havs og fremme praktisk fiskeriforskning. Produktforædling, især af klipfisk til middelhavslændene, blev af stor vigtighed. I disse henseender var den norske udvikling langt foran den danske. Fra at have været et af Europas fattigste lande hørte Norge til blandt de rigeste omkring 1880. Fremgangen skete samtidig med en stigende social og økonomisk ulighed. Købmændene i Bergen og nogle få andre byer tjente store penge på eksporten, mens indtægterne gav grundlag for at brødføde en voksende, men fortsat forarmet fiskerbondebefolkning. Den

socialt struktur især i Nordnorge blev præget af en lille, men mægtig overklasse med en kultur, der var præget af „overdådig forbrug og paternalisme“. Løseth finder „lite økonomisk nyskapsende“ hos disse handelsmænd, som havde en „kultur med aversjon mot innovasjoner“. En sammenligning med Døsslands karakteristik af den danskprægede overklassekultur i 1700-tallet synes oplagt, men den bliver ikke foretaget. Samlet om bind II kan det konstateres, at fiskeriet gennemgående er forklaret med konjunkturerne for eksporten, samtidig med at de aktører, som stod for denne handel, ofte anklages for konservatisme, snæversyn og ødselhed. Det ser for mig ud som en ikke helt afklaret modsætning i analysen.

I 1900-tallet kom udfordringerne for de norske fiskerier i høj grad fra den teknologisering af fangst og forarbejdning, som kom med mekanisering og kapitalkoncentration. En forarmet fiskerbefolkning skulle have adgang til motorisering af fartøjer og grej, og handelskapitalen skulle indstille sig på at udvikle andre produkter end de tørrede og salte fisk, som havde været fokus i århundreder. Sild egnede sig både til hermetik og til fiskemel og blev den første forædlede fiskevarer. Karl Egil Johansen analyserer, hvorledes denne omstilling på ingen måde gik let, men genererede konflikter mellem forskellige aktører og mellem forskellige distrikter. I tiden mellem 1880 og 1920 organiserede fiskerne og kapitalejerne sig for at indgå i dialog med Stortinget og den nye Fiskeristyreelse, som blev det første egentlig selvstændige administrationsapparat for erhvervet i Europa. Under mellemkrigstidens depression blev direkte statsstøtte nødvendig, og hele salgsleddet kom reelt under statskontrol. Fiskernes interesseorganisation fik med Edgar Hovlands ord et „symbiotisk forhold“ til Arbeiderpartiet. Småskalastrukturen med mange små operatører langs Norges kyst blev forenet med en politisk tænkning, der så statslig koordinering som løsningen. Fremtrædende havforskere som Johan Hjort fik en placering, som viste hen på Norges nye ambition om at forandre en kystnation til en nordatlantisk magt. Udsynet blev stort, og i centrale politiske og erhvervskredse var der ambition om at konkurrere med britiske damptrawlere om fiskefelterne. Samtidig skete der en hastig teknologisk revolution fra neden, hvor billige danske petroleumsmotorer vandt indpas og gav selv småbåde mulighed for at gå langt ud på havet. Spørgsmålet blev derfor, om fremtiden lå i kapitalintensiv stordrift eller i en mere egalitær udvikling af fiskerflåden. Det var et spørgsmål, som blev stillet overalt i Europa, og som kom til at dominere såvel norsk som dansk fiskeripolitik helt op til 2000-tallet, hvor loddet endelig er faldet til fordel for kapitalintensitet. Men i mellem- og efterkrigsårene var smådriften klart mere succesfyldt. I Norge som i Danmark viste damptrawlerne sig at være for dyre i drift, når kullet skulle skaffes fra

britiske kulminer. Samtidig var fiskernes nye organisationer effektive til at samle folkelig opinion og støtte til fordel for lån til motorisering og etablering af salgsorganisationer. I lange stræk var den norske og danske udvikling parallel, men i kraft af de norske fiskeriers størrelse accentuerede den norske udvikling forskelle, som forblev mere antydningssvage i Danmark. Først og fremmest blev norsk fiskeindustri af langt større omfang og betydning, og rekrutteringen af kvindelig arbejdskraft til de nye industrier ved kysten fik et vældigt omfang.

Under 2. Verdenskrig leverede Norge næsten halvdelen af alle fisk til det tyske hjemmemarked, og Bjørn-Petter Finstad understreger krigens langsigtede betydning for at forberede fiskerne på statens forstærkede rolle efter 1945. Efter krigen blev erhvervet omorganiseret efter en korporativ tænkning under den nye socialdemokratiske regering – en tankegang, som kom til at præge erhvervet helt op til slutningen af århundredet.

Efter krigen kunne fiskerne tage nye teknologier i brug. Decca og sonar, som var udviklet til ubådskrig, gjorde det muligt at finde pladser og fangster ude på dybhavet, og ringnot og kraftblok gjorde det muligt at hale store trawl om bord. Tilsammen førte det til en acceleration af fiskerierne, som satte hele Nordatlantens ressourcer under pres. Nils Kolle beskriver den enorme udbygning af fiskerierne med et skarpt blik for samtidens vanskeligheder med at vurdere påvirkningen på havets dyreliv. Torskfiskerierne toppede i 1956 med landing af 1,3 mio. tons norsk-arktisk torsk – det højeste tal nogensinde – men derefter kom der tilbagegang. Vintersildefiskeriet ud for Vestnorge toppede 1954-56 på 1 mio. tons årligt, men i begyndelsen af 1960'erne faldt landingerne til et gennemsnit på kun 70.000 tons. Samtiden diskuterede, om mennesket eller naturen var årsagen. Fiskeribiologernes ledende ekspert afviste, at fiskeriet kunne have nævneværdig indflydelse på Nordatlantens bestande og mente i stedet, at faldet var forårsaget af nye vandringsmønstre. Med andre ord skulle fiskerne blot finde silde på nye pladser. Internationalt var tiden præget af mangel på enighed om de mest basale problemer. Møder i den internationale havforskningsorganisation blev sammenlignet med fortællingen om Valhalla – om dagen kæmpede forskerne, og til slut var de alle døde, men om aftenen vågnede de til live og drak i lag. Stadig flere forskere blev imidlertid bekymrede over fangstnedgangen, og samtidig faldt rentabiliteten i det norske fiskeri. Resultatet blev statsstøtte til modernisering og effektivisering, som især kom Vestlandet til gode, mens Nordnorges „fiskerbondesocialister“ reagerede med massive protester mod, hvad der blev beskrevet som centralisering og fjernstyre.

Modstanden mod tendenserne til globalisering og kapitalkoncentration vandt sin største sejr med det norske nej til medlemskab af Det

Europæiske Fællesmarked i 1972. Bind IV med Pål Christensen som hovedskribent viser, hvorledes beskæftigelsen i fiskeriet alligevel kom til at gå stærkt tilbage, og hvordan maskiner og avanceret udstyr erstattede mennesker såvel ude på havet som i industrien på land. I 1950 havde henved 100.000 fiskeri som beskæftigelse, i 2010 var tallet under 13.000. Overfiskeri førte til et chok for hele erhvervet i 1989, da kystfiskeriet i Barentshavet måtte stoppe fra den ene dag til den anden. Den økonomiske ulighed inden for erhvervet eskalerede, med Kjell-Inge Røkke som ikon på en ny tids storfisker, der tjente en formue på laksefiskeri i Stillehavet og siden koncentrerede en stor del af fiskeindustrien i Norge under sig. Alligevel mener forfatterne, at forvaltningen af de norske fiskerier i denne periode står som noget af en model. Forfatterne istemmer regeringen Stoltenbergs strategi fra 2013 om Norge som „verdens fremste sjømatnasjon“. De kan – med rette efter min mening – henvide til, at en stringent fiskeriforvaltning i de sidste 20 år har skabt grundlag for bæredygtigt fiskeri med en høj grad af medforvaltning fra fiskernes side. De konflikter, som brød ud i lys lue omkring 1970 og truede igen efter 1989, er blevet afløst af samarbejde og tillid mellem stat og erhverv. På den led er det lykkedes norsk fiskerierhverv at løse de problemer mht. kapital og overfiskeri, som bestod gennem hele 1900-tallet. Men det er rigtignok sket ved, at langt de fleste udøvere har måttet forlade erhvervet, og stordrift råder. Når det har kunnet lade sig gøre så relativt konfliktløst, hænger det uden tvivl sammen med, at olie- og gasindustrien er vokset frem i samme periode med nye arbejdspladser langs hele den norske kyst og har muliggjort store subsidier til opretholdelse af norsk kystidentitet. Paradoksalt nok står fiskeriet måske så stærkt som nogensinde i det norske selvbillende, samtidig med at antallet af erhvervsudøvere er det laveste nogensinde. Som forfatterne skriver, er der lys i husene langs kysten, men de fleste beboere er nu ikke længere knyttet til kysten. Udviklingen minder om den danske, hvor der det sidste tiår er nedlagt snesevis af fiskerihavne, og den blå kutter er et hastigt falmende minde. I Danmark er udviklingen sket mere råt uden statstilskud og med ord som „den rådne banan“, hvilket har skabt grobund for frustration.

Nogle af kystbeboerne er dog stadig beskæftigede med at producere fisk. Bind V handler om den „neolitiske revolution“, som Norge måske mere end noget andet land har æren for er sket inden for fiskeriet – overgangen fra at jage til at dyrke fisk. Dette bind er det mest originale i værket, da det mig bekendt er første gang, at historikere gør akvakultur til genstand for en omfattende undersøgelse. Erhvervet er først vokset i betydning i de seneste tiår i de fleste lande, og litteraturen er domineret af korte anekdotiske indledninger til mere tekniske håndbøger. Bindet kom da også først til som en eftertanke, to år efter

projektstarten, men det var en lykkelig idé. Det er et virkeligt nybrud baseret på omfattende kildestudier og interviews.

Dansk ferskvandsdambrug med regnbueørreder stod længe som et forbillede for norsk akvakultur. Gennembruddet i Norge kom omkring 1970, da nogle få stædige pionerer fik held med at udvikle bure til saltvand og skiftede fokus fra ørred til laks. Omkring 1980 var erhvervet så veletableret og med så stort vækstpotentiale, at pionerindsatsen blev matchet af staten med en omfattende forskningsindsats inden for avl og genetik. Eksporten steg eksplosivt, indtil først fiskesygdomme og siden prisfald som følge af et mættet marked skabte en dyb krise i årene omkring 1990. Ligesom i havfiskeriet blev resultatet, at mange små producenter måtte forlade erhvervet til fordel for en koncentration på ganske få hænder. Norske lakseproducenter blev til globale koncerner med produktion først i Skotland og Irland, siden i Canada og fra 1990'erne med enorm succes og til skræk og advarsel i Chile. De chilenske fjorde lignede hjemlandets produktionsforhold og tilbød billig arbejdskraft og masser af areal. Desværre betød mangelen på regulering også, at fiskesygdommen ILA kunne brede sig eksplosivt i 2009, og flere af de norske selskaber fik skylden. Bjørn Hersoug og Edgar Hovland argumenterer for, at erhvervet har taget ved lære af de økologiske og fysiologiske problemer med opdrættet ved at reagere med høje, til dels selvpålagte standarder. På denne baggrund ser de fortsat store vækstmuligheder for en industri, der i 2012 med en værdi på over 30 milliarder kroner langt oversteg det traditionelle havfiskeris betydning for Norge. Forfatterne påpeger dog også risici: Opdrættet er næsten ren monokultur – der er kun begrænset held med opdræt af andre arter end laks – og den norske kyst, der har syntes umådelig lang og stor gennem hele historien, er ved at løbe tør for egnede opdrætspladser. Kampen om arealet står ikke alene med det traditionelle kystfiskeri, men i stigende grad med fritidsinteresser og ikke mindst naturbeskyttere, der ser med bekymring på faren for fiskesygdomme og tabet af åben natur. Interessant nok er det næste skridt måske derfor at flytte havfiskeproduktionen på land ind i nedlagte landbrug tæt ved vandløb, som giver mulighed for at opdrætte saltvandsfisk i kontrollerede miljøer langt fra havet og tæt ved storbyer. Måske er dette det næste skridt i fiskeriets hastige neolitiske revolution.

Samlet er der grund til at ønske tillykke med denne herkuliske forskningsindsats. Værket vil stå som en milepæl ikke blot i norsk fiskerihistorie, men vil tiltrække sig international opmærksomhed, når et planlagt etbindsværk, der sammendrager de væsentlige linjer, snart udkommer på engelsk. Når det er sagt, er der også nogle mangler. Kilde- og litteraturfortegnelser er omfattende, men det kunne have været nyttigt for et værk af denne standard at diskutere kildegrundlaget.

For eksempel mangler jeg en diskussion af værdien af 1735-indberetningerne til Oeder, som spiller en stor rolle i flere kapitler. Ligeledes mangler der en historiografisk oversigt.

Desuden må titlen forstås således, at det også var hensigten at skrive den norske kysthistorie. Det er kun lykkedes i mindre grad. Kysten tematiseres alene i forbigående, og der er en række umiddelbare forventninger til en kysthistorie, som ikke er behandlet. Der er ganske vist i de sidste kapitler af bind II en bredere behandling af kystliv i 1800-tallet, men den følges ikke op andre steder. Diskussionen om arealproblemet i akvakulturen i bind V kunne nok have givet anledning til en bredere diskussion om kystens rolle i det moderne Norge. Begrebet kysthistorie giver en forventning om at se en diskussion af hele den norske kyst, men da fokus i øvrigt er på fiskeriets kyster, bliver den sørlandske kyst knap behandlet. Det ville jeg heller ikke forvente i en bog om fiskeri, men absolut i en bog om kysthistorie. Mærkeligt nok er kystens største by, Kristiania/Oslo, næsten ikke nævnt. Igen er det forståeligt i et værk om fiskeri, men ikke i et værk om kysten. Relationerne mellem søfarten og fiskeriet er slet ikke tematiseret, selv om de to potentielt konkurrerer om arbejdskraft og kapital.

Værket er på mange måder materiel økonomi- og socialhistorie. Kønsdimensionen er behandlet i et kapitel af Åsa Elstad for 1800-tallet, men er ellers forholdsvis underbelyst. Kvindernes store betydning i 1900-tallets fiskeindustri trækkes frem flere steder, men en mere indgående undersøgelse af kvinders livsvilkår, erfaringer og muligheder mangler. Børns og ældres livsrum er knap behandlet, og vi får ingen bredere analyser af kystbygdens og fiskerihavnens liv. Jeg savner – både med hensyn til fiskeriet og kysten – en bredere diskussion af miljødimensionen. I de sidste ti år har international fiskerihistorisk forskning haft fokus på den marine miljøhistorie, men bortset fra Hutchinsons kapitler er der ingen overvejelser om, hvilke konsekvenser et sådant perspektiv måtte have for tolkningen af norsk historie i de lange linjer.

Den norske fiskerihistorie er så vigtig for den nordiske internationale udvikling, at det er opmuntrende, at forfatterne planlægger et engelsksproget bind. Jeg håber, at dette bind kommer til at indeholde oversigtstabeller der – med forbehold for det til tider begrænsede datagrundlag – giver læseren en chance for at få et kvantitativt overblik over fangster, eksport, hjemmekonsum, fiskerbefolkning, priser, fartøjer osv. hen over flere århundreder. Historikere har vel altid vidst, at fiskeriet var vigtigt for norsk historie. Nu har vi et værk, der viser, hvordan og hvorfor et centralt erhverv kan være afgørende for en nations historie.

Poul Holm